

Filologi og litteraturvidenskab

Af Preben Meulengracht Sørensen

Jeg er blevet bedt om at tale om forholdet mellem filologi og litteraturvidenskab.¹ Det kan der siges meget forskelligt om, og der er mange holdninger til det. For en del af vores fags dyrkere er der slet ikke noget forhold, enten – hvis de er litterater – fordi de tror, at filologi ligger uden for deres fagområde, eller – hvis de er filologer – fordi de ikke mener, at litteraturstudiet er en del af deres arbejdsfelt. Jeg vil straks røbe, at mit ærinde med dette foredrag er at beklage sådanne ensidigheder.

Jeg skal indledningsvis sige et par ord om de to overbegrebers betydning. Litteraturvidenskab mener vi alle at vide, hvad er, og vi ved også, at det er vanskeligt at give en samlet definition af dens mangfoldige afdelinger. Vi kan sige, at det er den videnskab, der studerer litteraturens form og indhold, men det hjælper os ikke meget, så længe vi ikke har bestemt det meget fleksible begreb 'litteratur'. Her vil jeg nøjes med at sige, at der foretages en uheldig begrænsning og forenkling af begrebet, når det, som det nu er almindeligt i fagkredse, gøres synonymt med 'fiktionslitteratur'. En sådan afgrænsning lader sig kun gennemføre, hvis væsentlige dele af litteraturen holdes udenfor, ikke mindst den, der er ældre end den romantiske filosofi, som nutidens herskende litteraturbegreb bygger på.

Definitionen af filologien er også uklar, men af en anden grund. Det er et begreb, der har fået en mere og mere snæver og specifik betydning. Man kan næsten sige, at det set fra det brede faglige synspunkt, »sprog og litteratur«, nærmer sig forsvindingspunktet. For hundrede år siden kunne ordet 'filologi' bruges om alle de studier, der omfattede teksterne og den kultur, de beskriver. Filologen var således også historiker. Senere blev 'filologi' omtrent ensbetydende med 'sprogvidenskab' til forskel fra 'litteraturvidenskab'. Så overtog termen 'lingvistik' det sprogvidenskabelige felt, og tilbage for ordet 'filologi' var kun de specielle videnskaber, der arbejder med granskningen og udgivelsen af ældre tekster, først og fremmest håndskrevne, dvs. tekstkritikken og editionsteknikken.

Uklarheden tvinger mig til i det følgende at bruge ordet 'filologi' i to

betydninger, dels den nævnte snævre, altså lig 'tekstkritik', som nu er gængs; dels en bredere, hvor 'filologi' betyder det samme som 'tekstvidenskab', hvilket vil sige studiet af sproglige teksters form og betydning. I denne sidste definition omfatter filologien også litteraturvidenskaben. Det er denne brede betydning, jeg foretrækker. For det første fordi den fremhæver den uomgængelige sammenhæng mellem litteraturvidenskab og tekstkritik, og for det andet fordi vi med denne definition kan sætte et klart skel mellem på den ene side disse videnskaber, der retter studiet mod teksten selv, altså filologien, og på den anden side de videnskaber, der med teksten som kilde interesserer sig for noget uden for eller bag ved teksten, hvad enten det er historie- og samfundsvidenskaberne eller lingvistikken.

Jeg vil tilføje, at ordet 'filologi' vist nok endnu mest bruges i den brede betydning i dagligsproget. Vi, der studerer sprog og litteratur, er alle filologer, om ikke for Vor Herre, så for vore medborgere. Til gengæld synes ordet at være gledet ud af den almindelige danskstuderendes aktive ordforråd, og stort set også af deres læreres. Det bruges ikke ofte i danske litterære håndbøger. Selv sprogfolkene glemmer det. I 1994 udgav Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet, et lille leksikon over sproglige termer: *499 varme termer. Leksikon til sprogkundskab*. I denne bog findes ordet 'filologi' ikke som opslagsord.²

Fremmedgørelsen er fuldkommen. I hvert fald indtil for nylig var 'filologi' kun kendt i de dominerende fagkredse som et minus-ord. Der skete som bekendt i løbet af halvfjerdserne radikale ændringer i den skandinaviske og vist især den danske universitetsundervisning. Beskrevet venligt og fint lignede det et paradigmeskift, en revolutionerende forandring af et forskningsområdes mål, prioriteter og metoder. Den historiske og traditionsbundne, overvejende sprogligt baserede grund, som faget byggede på, blev skiftet ud med en ustabil ahistorisk, der forflygtigede dets målsætning, men som til gengæld gjorde studierne umiddelbart aktuelle og fleksible i forhold til hurtigt skiftende holdninger, moder, situationer og krav.

Sagt mindre venligt bremsede de radikale forandringer – i hvert fald på de danske universiteter – den integration af fagets mange dele, som der var og er et stærkt behov for. I stedet for fornyelse satte man fortieelse. Det, som de nye trendsættere fandt kedeligt eller besværligt, blev smidt ud. De sproglige fag og litterære rariteter som stilistik og metrik havde længe kedet mange ganske gudsjammerligt. Det hele måtte væk i en fart, og ingen gav sig tid til at tænke på, hvad disse gamle fag egentlig

betød, og at man måske burde have reformeret og fornyet dem. Det kaserede blev for nemheds skyld kaldt filologi. Filologi! Uha, det var det værste! Indbegrebet af noget støvet, mølædt og gabende kedsommeligt, uden nogen mening for levende mennesker, ja ligefrem samfundsfjendsk. Filologien blev en kirkegård, hvor store dele af faget blev begravet og glemt.

Efter disse halvt definatoriske, halvt faghistoriske bemærkninger vil jeg gå over til praksis og med et enkelt eksempel vise både den iboende sammenhæng mellem tekstvidenskabens del og den faktiske usammenhæng i vores fags arbejdsformer, der gør, at den iboende sammenhæng ikke selvfølgelig bliver klar. Mit eksempel henter jeg fra den mærkeligste og mest originale genre i den samlede nordiske litteratur, skjaldedigtningen. De fleste af mine tilhørere vil utvivlsomt finde eksemplet periferet, i bedste fald eksotisk, mest sandsynligt ligeegyldigt. Jeg vælger det imidlertid netop af den grund, dvs. for at pege på noget, som vi på grund af faglig vankundighed allerede har mistet, ja, i nyere tid egentlig aldrig har ejet.

For et par år siden udkom en ny oversættelse til dansk af *Egill Skalla-Grímssons saga*. Oversætteren er Keld Gall Jørgensen, og han har på en udmærket måde omsat dette hovedværk til nutidens sprog. Oversættelsesarbejde er i sig selv et ideelt udtryk for filologiens formål og formåen. Det åbner ellers utilgængelige værker for nutidens læsere. *Egils saga* er et hovedværk både i Nordens litteratur og i verdenslitteraturen. Vi danskere er så heldige, at det for længst gennem N. M. Petersens oversættelse fra 1839 – og bag den filologisk tekstkritik og udgivelsesarbejde – er blevet en del af vores kultur, og derfor må vi et par gange eller tre hvert århundrede have nye oversættelser af det. Gall Jørgensens arbejde er fortjenstfuldt, hvad i øvrigt også anmelderne af bogen har bemærket. Så meget desto mere ærgerligt er det, at vigtige dele af det originale værk ikke har kunnet komme til deres ret i oversættelsen.

Som mine tilhørere vil vide, forholder det sig sådan, at denne sagas hovedperson var skjald. Egill Skalla-Grímsson var blandt de ypperste – ja, måske var han *den* ypperste – af alle skjalde, en af Nordens største digtere til alle tider. En stor del af hans digtning er bevaret i sagaen i de håndskrifter, der rummer den. Vi kender nu tre hele digte, stumper af tre andre og desuden 43 enkeltstrofer fra Egils mund.

Den ukendte forfatter, der skrev *Egils saga*, må have været dybt interesseret i Egils digtning, og han havde et indgående kendskab til den. Selv om sagaen om Egill handler om mange andre ting, er det næppe for me-

get sagt, at den blev skrevet, netop fordi Egill var skjald, og at denne karakteristik, der ikke bare betegner en profession, men også en særlig personlighed, spiller en meget væsentlig rolle i det karakterportræt, som sagen giver af Egill.

Egils Saga er altså ikke udelukkende en prosatekst. Den er prosa med indlagt digtning, og den handler om en digter. Ikke desto mindre må Keld Gall Jørgensen i sit forord til den nye oversættelse skrive: »De mange kvad, som tilskrives den islandske skjald Egil Skallagrimsøn, er så komplekse i deres billedsprog og metrik, at de principielt er uoversættelige. Strategien i nærværende oversættelse har været at prioritere indholdet over formen og først i anden omgang at få så meget af rim og rytme med som muligt. Det er især gået ud over kenningerne«.

Her vil jeg understrege, at det ikke er mit ærinde at kritisere Keld Gall Jørgensen. Han repræsenterer her den almindelige opfattelse, som jeg også selv tvinges til at dele og til at praktisere, hvis jeg skal oversætte en islændingesaga. Det er, som Gall Jørgensen skriver, ikke muligt at bevare både form og indhold i oversættelsen af en kompleks skjaldestrofe, og man må da, som han, foretrække at beholde indholdet. Problemet er, at indholdet i dette tilfælde – på grund af skjaldedigtningens omfattende billedsprog og subtile dobbeltydighed – ikke kan komme til sin ret uden formen. Samtidig bliver denne digtning på universiteterne og i gymnasiet ignoreret, med det resultat, at det ikke er muligt for oversætteren at støtte sig til en videnskabelig og pædagogisk tradition, der indrømmer skjaldestroferne den betydning, de har i sagaerne.

Mit eksempel er Egils sidste strofe. Jeg kunne have valgt mange andre, en hvilken som helst faktisk, og der er strofer, der er betydelig mere væsentlige i sammenhængen end denne her. Men den er usædvanlig enkel og passer derfor til en hurtig gennemgang.

I fortællingens sammenhæng hører strofen hjemme i beretningen om Egils sidste år, i en slags efterskrift til den store mands begivenhedsrige liv. Egill er nu en meget gammel mand. Blind og affældig er han på aftægt hos sin datter og svigersøn. Oldingen holder til i ildhuset til irritation for tjenestekvinderne, der laver mad. De håner ham, fordi han falder over sine egne ben. Og det hedder videre i sagen: »En anden gang, da Egill gik hen til ilden for at varme sig, spurgte en mand ham, om han frøs om fødderne og bad ham ikke række dem for nær ilden. »Det skal jeg nok lade være med,« siger Egill, »men det er ikke nemt for mig at styre benene, når jeg ikke kan se, og det er meget trist at være blind«. Så kvad Egill.«

Strofen gengiver jeg i Keld Gall Jørgensens oversættelse:

Det keder mig
ældgamle karl
helt for mig selv
at flyde ud her;
kun to kolde
kvinder har jeg,
hvem der bare
ku' varme dem.

Det giver ikke rigtigt mening. Hvad er det for »to kolde kvinder«, den gamle mand har? Den store fortælling ender i denne ellers udmærkede oversættelse i noget uforståeligt.

N. M. Petersen, der – i forbifarten bemærket – var verdens første professor i nordiske sprog, er tydeligere og mere teksttro her. Han opretholder oven i købet de obligatoriske stavrim. Hans oversættelse lyder sådan:

Mig lang er tiden,
jeg ligger affældig,
fjern fra kongers
fagre borge;
jeg har to enker,
som altid fryser,
de arme enker
til ild trænger.

Her forstår vi ikke umiddelbart, hvad det er for »to enker«; men Petersen bringer en forklarende fodnote. Han skriver:

en enke kaldes med samme ord (hæl), som en hæl; og hælen kan igen stå for foden. Således kommer Egil til at bruge ordet enker, når han mener sine fødder. Dette kaldte man i oldtiden at digte i gånder, eller digte skjult, tvetydigt (yrkja ófljóst).

Dermed har vi fået nøglen til forståelse af strofen. Metrisk set er den noget af det enkleste, Egil har digtet, og den kan i den restituerede form, som de fleste udgivere har været enige om, oversættes temmelig ordret (men uden hensyn til metrikken) sådan:

Tiden falder mig lang,
jeg ligger alene,
en ældgammel mand,
uden kongens værn;
to gennemkolde enker
har jeg,
og de kvinder
behøver at blusse.

Strofens anden halvdel bygger på det nævnte ordspil, hvor ordet *ekkjur* kan betyde både 'enker' og 'hæle'. Når Egill taler om sine kolde ben som to enker, så må vi gætte, hvad det er, de imellem sig har mistet – noget, der kunne varme dem op. Humoren havde den gamle mand ikke tabt.

Der er imidlertid endnu en vanskelighed i strofen, nemlig det, at Egill, ifølge disse hævdvundne fortolkninger, klager over, at han ligger »uden kongens værn«. Det er en overraskende udtalelse fra en mand, der hele sit liv har ligget i strid med konger, sådan som en stor del af sagaen beretter om. Det problem har filologen Hallvard Lie beskæftiget sig med, og han foreslår en ny fortolkning af strofen, som den står i håndskriftet.³ De bevarede islandske sagahåndskrifter er altid skrives af afskrifter af andre afskrifter, i reglen i adskillige led, og Hallvard Lie antager, at en skriver har lavet om på dette sted. I stedet for den hævdvundne læsning *karl afgamall, án konungs vǫrnum*, 'en ældgammel mand, uden kongens værn', så mener Lie, at det oprindeligt har heddet *karl ofgamall at konu vǫrnum*, 'en mand, altfor gammel til en kvindes omfavnelser'. Og det giver meget bedre mening, både i strofens sammenhæng og i sagaens.

Eksemplet viser for det første – hvad der næppe overrasker nogen – at tekstens betydning er afhængig af det tekstkritiske arbejde med håndskriftets skriveformer. For det andet ser vi, at det tekstkritiske arbejde med detaljen også er afhængigt af den litterære forståelse af helheden. Hallvard Lie tager udgangspunkt i sagaens fremstilling af Egils forhold til kongerne, når han reviderer fortolkningen af håndskriftets ordformer. For det tredje indser vi, at skjaldestroferne er en nødvendig del af sagaens indhold og ikke kun til pynt (hvad de som regel ikke engang er i oversættelserne). Egils gammelmands-sjofelhed kaster lys over hans karakter ved at sige noget om hans holdning til kvinder og seksualitet. Det forhold er der moderne fortolkere, der har beskæftiget sig med, og det er en vigtig del af den almene forestilling om skjalden, der ligger bag islændingesagaernes skjaldeportrætter. Endelig vil den, der interesserer sig

for litterær teori, bemærke, at Hallvard Lies fortolkning af Egils strofe giver en interessant indsigt i tekstens og digtningens natur. Den håndskrevne litteratur, der står den litterære skabelse nærmere end den trykte litteratur, viser, at teksten ikke kan fastholdes i en endegyldig form eller fortolkning. Det er en erkendelse, som også nutidens litteraturforskning er nået frem til, men som filologien altid har haft.

Med det lille eksempel vil jeg kort sagt demonstrere, at forståelse af en tekst som *Egils saga* bygger på et filologisk forarbejde, at læseren – også af en oversættelse – skal have lejlighed til at sætte sig ind i skjaldestrofernes subtiliteter, og at filologiske kundskaber også er grundlaget for teoretisk indsigt i litteraturens væsen. Uden den filologiske tekstkritik ville sagaen og dens digtning ikke være tilgængelig for andre end de specialister, der kan læse håndskrifter, og uden fortsat tekstkritik vil teksten forsvinde for os, for den er ikke tilrettelagt og fortolket én gang for alle. Tiderne skifter, og selv håndskriftsfilologen er afhængig af sin kulturelle kontekst og sine begrænsninger. I Finnur Jónssons prosaoversættelse i *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, bind 1B fra 1912 lyder den nævnte strofes anden halvdel sådan: »jeg har to meget kolde 'enker' (hæle), og de kvinder trænger til varme fra ilden«. I håndskrifternes tekst står der ikke noget om 'ilden' (dvs. ildstedet). Finnur Jónsson lægger det til for at tydeliggøre sin egen fortolkning, der overser eller undertrykker det seksuelle billede, fordi det ikke var passende i hans tid.

Oversættelserne af *Egils saga* kunne altså forbedres i denne detalje, hvis der blev taget mere hensyn til den tekstlige sammenhæng og filologiske viden. Men hvad med skjaldedigtningens subtile form? Her har den moderne oversætter til dansk ikke haft en chance, og det er vel at mærke ikke kun, fordi det nudanske sprog i morfologi og syntaks er så meget anderledes end det oldnordiske. Den vigtigste grund er, at der ikke længere i dansk forskning og undervisning etableres et grundlag for at forstå digtningen fra de ældste tider, og en praksis, der gør den tilgængelig.

Den ældre litteratur degenererer og forvitrer og forsvinder for os, hvis vi opgiver det filologiske grundlag i vores læsning. – Men, når det nu er så svært, så kan vi jo vælge at se bort fra skjaldedigtningen, og det er netop det, der er sket i undervisningen i nordisk litteratur i Danmark. Den digtning, som i fem århundreder var Nordens fornemste, – som mere end nogen anden sproglig genre kendetegner vikingetidens kulturform, – som i både kunsthæder og ælde overgår troubadourdigtningen, – og som dermed før nogen anden digtning i Europa satte digterjeget og individualiteten i fokus, en digtning, som i sin artistiske anderledeshed vil

kunne give os ny og aktuel indsigt i det sproglige, det historiske, det kunstneriske og det religiøse – den sletter vi bare af litteraturhistorien. I næste omgang gør vi så det samme med den nordiske mytologi, eddadigtene, sagaerne, Saxo, folkeviserne, Kingo, Holberg, Ewald i det hele taget alt det, der kræver filologisk indsigt og forarbejde. Eller endnu værre: Vi lader som om, vi har den tabte litteratur i form af dårlige oversættelser eller såkaldte gendigtninger, der bygger på uvidenhed og mistolkninger; og de historiske videnskaber, for hvem de gamle tekster er en vigtig kilde, må bruge dem overfladisk, fordi det filologiske forarbejde bliver forsømt.

Det går ikke. Princippet holder ikke, alene af den grund, at der ikke vil blive nogen ende på denne fortrængning og forfalskning af litteratur, hvis vi tror, at vi kan se bort fra den filologiske indsigt. Tager vi filologien i snæver forstand, så har den to primære opgaver. For det første at etablere teksten på grundlag af det givne materiale. For det andet at udgive tekster, så andre kan bruge dem. Det er let at se, at i hvert fald den sidstnævnte opgave er nødvendig for arbejdet med alle tekster, og det er heller ikke svært at forstå, at den førstnævnte er relevant for de fleste af dem, der er bare lidt ældre end nutiden.

I bogen *I tekstens tegn* (København, 1994), der handler om tekstkritik og er udgivet af *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab* – en af de få institutioner i Danmark, der fortsat hævder enheden af filologi og litteratur – fortæller forlæggeren Erik Vagn Jensen om de problemer, der er forbundet med at udgive nyere litteratur, fordi retskrivningen ændres, sproget ændres og forfatteren selv ændrer i sine værker. Hvornår er en trykfejl i originalen meningsgivende? spørger Erik Vagn Jensen, og han nævner eksempler som Karen Blixen, Martin Andersen Nexø og Thor-kild Bjørnvig. Disse udgivelsesproblemer hører til tekstkritikken, men resultaterne har naturligvis afgørende betydning for litteraturvidenskabens.

I samme bog skriver Britta Olrik Frederiksen kort og fyndigt: »Filologi er et fag som skal læres, og der er brug for det så længe man synes at det ikke er lige meget om ord betyder det ene eller det andet ... og så længe man ikke finder det ligegyldigt om en forfatter har sagt det ene eller det andet ...« (s. 60).

Bogen er fuld af gode eksempler fra den filologiske tekstkritiks praksis, og jeg tillader mig at nævne et af dem til illustration af problemets almen gyldighed. Jørgen Hunosøe, der sammen med Esther Kielberg har udgivet bogen, demonstrerer tekstkritikkens problemer og metoder med

en undersøgelse af udgivelserne af Adam Oehlenschlägers sørgespil *Hakon Jarl*. Denne tekst har i halvandet århundrede voldt udgiverne svare kvaler, skriver Hunosøe. Teksten er overleveret i »renskrift, afskrifter, omarbejdelser, tryk, der er behæftet med fejl, og endelig optryk, der ligger fjern fra tekstkilden« (s. 65). Hvilke af digterens egne versioner skal udgiveren vælge? I 1950 fandt man oven i købet en afskrift, dvs. »digterens omarbejdelse af (en kopi af renskriften af) originalmanuskriptet« (s. 78), der ellers mentes at være tabt, og det åbnede nye muligheder for etableringen af den »ægte« tekst. Der er imidlertid ikke nogen enighed om, hvilken tekst man skal foretrække, og en sådan enighed kan heller ikke endeligt etableres. Det kommer an på udgiverens valg. Det er ikke ligegyldigt for læseren at være klar over, at det forholder sig sådan. Der er en principiel lighed mellem overleveringen af *Egils saga* og teksthistorien bag *Hakon Jarl*. Teksterne er flydende og foranderlige, indtil de fikses i den bestemte trykte udgave, men også udgaven er kun én af de mulige manifestationer af teksten. Indsigt i det filologiske arbejde bag den trykte tekst er en forudsætning både for analysen og fortolkningen af den enkelte tekst og for den almene forståelse af, hvad en tekst er.

Indtil nu har jeg mest talt om filologien i snæver forstand, dvs. som den videnskab, der arbejder med tekstkritik. I det følgende skal jeg udvide begrebet til at omfatte tekstvidenskaben i almindelighed og dermed nærme mig spørgsmålet om litteraturvidenskabens stilling i den tekstvidenskabelige sammenhæng.

'Filologi' betyder som bekendt »kærlighed til ordene« dvs. til sproget. Filologiens emne er i grunden sproget og litteraturen i bred forstand, sådan som faget også blev dyrket indtil begyndelsen af dette århundrede. Det nittende århundredes filologer var bredt orienterede folk med overblik over alle de vigtigste humanistiske videnskaber.

Det er denne brede helhed af sprog og litteratur, som de nordiske institutter bygger på. Deres fagområde er, som det fortsat hedder på Københavns Universitet, »Nordisk filologi«, og den nyere titel, »Institut for nordisk sprog og litteratur«, som en del af institutterne i Norden har antaget, er udtryk for en splittelse, der ikke er gunstig. Angsten for filologien, ja, for selve ordet, har været nær ved at fjerne de nordiske institutter fra det grundlag, der er deres eksistensberettigelse. Det er jo netop i forningen af de to sider af faget, at disse institutterammer er meningsfulde. Uden den kan man overføre delene til institutterne for litteraturvidenskab og lingvistik.

Angsten for filologien – eller skal vi sige fortrængningen af den – er

ikke uden baggrund i den måde, den i snæver forstand er blevet praktiseret på. Dens udøvere har isoleret sig i særlige enklaver, som helst ikke beskæftiger sig med det, der ligger ud over tekstkritikken og teksteditionen og dermed ikke bygger nogen bro til litteraturvidenskabens. Filologien har i en lang periode fungeret som et håndværk, der som et frimureri læres fra mester til lærling, og den, som ikke er indviet på denne måde, er udelukket. Det filologiske grundlag var en selvfølge, og filologerne var så sikre på, at de ejede faget og institutterne, at de stod forsvarsløse, da magten og æren blev taget fra dem. Først i de allersidste år er nordiske filologer begyndt at diskutere deres egen teori og metode. Et eksempel er den førnævnte artikelsamling fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Inden disse spredte åbninger var skaden imidlertid sket. Filologien – i snæver forstand – skilte sig ud og blev skilt ud fra litteraturvidenskabens, og den sproglige del af faget begyndte at leve sit eget liv som lingvistik, nogle steder uden den sproghistoriske dimension, der forbandt den med filologien. Det var ikke fordi filologerne ønskede disse skilsmisser. Efter 1970 blev deres fagområder undertrykt; men det var en medvirkende årsag, at de da for længst havde isoleret filologien fra litteraturvidenskabens forstået som en videnskab, der arbejder med tekster som sammenhænge. Filologien var blevet perspektivløs og kedelig, set fra de studerendes synsvinkel. Og de studerende blev til kandidater, der skulle overtage universitetsstillingerne. Det lykkedes ikke at gøre den filologiske dimension meningsfuld for de store årgange af studerende, der kom ind på universiteterne i tresserne og halvfjerdserne. Nu er en ny generation af litteraturforskere blevet opdraget uden noget kendskab til filologisk metode og med kun et skuldertræk til overs for det, de ikke kender. Nu til dags findes der litteraturprofessorer, der i forsknings- og universitetspolitiske sammenhænge om ikke ligefrem bekæmper filologiske kundskaber, så i hvert fald overser dem.

En nærliggende indvending mod den kritik, jeg nu har rettet mod universiteternes undervisning og forskning, vil være, at der er tale om en specialisering og arbejdsdeling, som har været både naturlig og nødvendig i løbet af dette århundrede. Selvfølgelig skal vi have en forskning, der studerer håndskrifter (inklusive Oehlenschlägers), udøver tekstkritik og foranstalter ordentlige udgaver af litteraturen; men det er ikke ensbetydende med, at alle skal gøre det eller kunne det. Når først udgaverne eksisterer, så har litteraterne, hvad de har brug for, og så gør de det, som de er uddannet til og har forstand på.

Der er flere ting at sige til denne indvending. Jeg skal omtale fire.

For det første har vi slet og ret et rekrutteringsproblem, og det gælder alle de tre skandinaviske lande. Der er længe ikke blevet uddannet tilstrækkeligt mange kandidater til at overtage studiet af og arbejdet med teksterne fra ældre tider. Der er simpelthen færre og færre, der kan faget.

Dette problem er imidlertid kun en konsekvens af et større. Nemlig – for det andet – den faglige splittelse i sig selv. Det er blevet vanskeligt at begynde studiet af nordisk sprog og litteratur bredt og derefter vælge sig ind på specialer, f.eks. tekstkritik, vestnordisk sprog og litteratur eller sproghistorie. De studerende har en forventning om, at deres studium skal hænge sammen. De vil gerne se den litterære del og den sproglige del som en helhed. Den eneste synsvinkel, hvorunder det er muligt at etablere sådan en sammenhæng, er filologiens, vel at mærke ikke i snæver forstand, men forstået som et centrum, hvorfra man ser studiet som et spektrum af tekstvidenskabelige muligheder, fra tekstkritikken og den dertil hørende sproglige indsigt til de litterære synsmåder. Men et sådant overblik modarbejdes af de rigide inddelinger af faget og dets lærere i en sproglig og en litterær afdeling og de herskende centrifugale tendenser, der får sprogfolkene til at optræde som lingvister og frister litteraturfolkene til at føle sig som dyrkere af almen litteraturteori.

Det tredje problem er, at væsentlige sider af vores fag er ved at forsvinde ud af undervisningen. Nogle steder er de allerede forsvundet. En kandidat, som jeg har været med til at uddanne i Århus, bebrejdede mig efter sin eksamen, at vi lærere havde holdt skjult for ham og hans med-studerende en viden, som vi selv var i besiddelse af. Vi havde holdt dem ude fra vigtige dele af fagområdet. Det havde han jo ret i, og det er svært at forstå, hvordan det kunne lade sig gøre. Hvordan kan en samling fagfolk, der lader sig ansætte til at varetage et fagområde og får løn for det, tillade sig at negligere det fag, som de skulle tage vare på. Med hvilken ret og hvilken fornuft blev den gamle, veludbyggede konstruktion nordisk filologi forkastet så at sige fra den ene dag til den anden, uden forsøg på fornyelse eller forandring? Svaret er måske det enkle og nedslående, at en del universitetslærere blot har arbejdet på at få deres egen del af faget til at fylde så meget som muligt, uden interesse for helhed og overblik. Eller endnu værre: Det man ikke selv har forstand på, ser man helst fjernet som irrelevant. Jeg kender naturligvis de idealistiske begrundelser – »fornyelse« f.eks., et i denne sammenhæng falsk slagord, der betød, at barnet blev kastet bort med vaskevandet. Dengang i begyndelsen af halvfjerdserne, da der blev lavet nye studieordninger, forsvandt

– i hvert fald ved visse institutter – dansk sproghistorie, fonetik, grammatik, stilistik, metrik, runologi, dialektologi, norrøn grammatik, al ældre litteratur og mere til – bare fordi nogle mennesker med stor indflydelse fandt det irrelevant og mente, at det, som ikke var relevant for dem selv, heller ikke var det for de studerende og samfundet. Tiderne skifter, men det er ikke nemt nu at finde ekspertise, der kan vinde det tabte tilbage. Fornyelsen har ofte nok bestået i, at arvesølvet blev erstattet med billigt glimmer.

Det fører mig videre til et fjerde og ikke mindre interessant problem, forbundet med filologiens fortrængning og fagets opsplinting. Det drejer sig om både uddannelsen og forskningen. Alt andet lige gør det tab af almen viden, der rammer den enkelte forsker som et resultat af specialiseringer, der ofte bare er begrænsninger, ham eller hende til en dårligere forsker. Jeg har allerede med mit eksotiske eksempel fra *Egils saga* og med min henvisning til Hunosøes centrale artikel om *Hakon Jarl* vist, at det er godt for filologen, der beskæftiger sig med tekstkritik, at have litterær indsigt, og at det er lige så vigtigt for litteraten at vide noget om filologien i hele dens spektrum. Det er ikke fornødent, at han eller hun har produceret en tekstkritisk udgave, men det er nyttigt, at han ved, hvordan det går for sig. Den, der studerer en trykt tekst, bør vide, hvordan den er blevet til; og den, der arbejder med en håndskreven tekst, må være klar over, hvilke særlige betingelser denne kommunikationsform indebærer. Denne viden er nødvendig af praktiske grunde; men den er først og fremmest en vigtig betingelse for udviklingen af forskningens teoretiske grundlag. Det er gennem en forståelse af teksten som tekst, som sprog og som skrift, at grundlæggende dele af litteraturteorien skabes.

Denne forståelse mangler i vid udstrækning i dansk litteraturvidenskab. Det ser ud til, at der i stadig mindre grad finder en selvstændig teoretisk nyskabelse og videreudvikling sted i danske litterære studier. Der er aldrig her i landet blevet skrevet så meget om litterær teori som i disse år, og litteraturvidenskaben som et eksklusivt studium af skønlitteratur har vist aldrig før været så populær og feteret. Alligevel sker der mindre og mindre. Store dele af dansk litteraturvidenskab er havnet i et epigoneri, hvor den til enhver tid nyeste teoretiske mode dyrkes intensivt, vel at mærke når den er først er blevet udviklet i det store udland. At dømmе efter litterære tidsskrifter, videnskabelige antologier, afhandlinger og undervisningsprogrammer, så er der ikke på de danske universiteter blevet skabt ret meget selvstændigt nyt inden for litterær teori og metode i de seneste år.

Og det lidet, der skabes, bliver oftest overset, netop fordi det er nyt og ikke bare ekkoer af den herskende teoretiske trend. Den litterære universitetsverden kan ikke få øje på det, fordi det ikke læner sig op ad noget i forvejen kendt udenlandsk. Den, der vil føre sig frem inden for dansk litteraturforskning i disse år, skal ikke være selvstændig og gå nye veje. Han eller hun skal bare være modebevidst, i går postmodernist, i dag dekonstruktivist, i morgen nyhistorist. Der teoretiseres over andres teorier, de genfortælles og appliceres. Jeg påstår ikke, at det hele er uinteressant. Det er vigtigt, at nye teorier og signaler introduceres i Danmark. Men det er ikke nødvendigt i det uendelige at koge suppe på de samme pølsepinde. Hvad der undrer mig er, at vi ikke har en dominerende selvstændig dansk litteraturforskning.

Som sagt, tror jeg, at stagnationen hænger sammen med den indskrænkede uddannelse og videnskabelige horisont. Den indsigt i sprog og skrift og – ikke mindst – i det tekstvidenskabelige håndværk, som den filologiske indføring i især ældre tekster gav den litteraturstuderende, er gået tabt i det moderne studium. Det er en professionel træning i at forstå den tekstlige detalje, der er mistet. Dengang denne træning var en del af studiet, rettedes perspektivet ganske vist ikke ud over detaljen, og det var også galt; men det er ikke for sent at forene den filologiske opmærksomhed for tekstens detalje med det litteraturvidenskabelige studium af dens helheder.

Ironisk nok er det netop denne forening, den professionelle bemestring af tekstvidenskaben i hele dens bredde, der har skabt nogle af de vigtigste af de udenlandske teoribygninger som dansk litteraturforskning nu forsøger at hente sekundær inspiration fra. De senere års betydeligste teorier og metoder – receptionshistoriens, dekonstruktivismens, New Historicism – er bygget på et filologisk fundament, og de er ikke udviklet alene ud fra det bekvemme korpus af nyere skønlitteratur, som er dansk litteraturforskningens foretrukne felt. Det er tværtimod den ældre litteratur og ikke mindst middelalderlitteraturen, der har bestemt problemstillingen og inspireret til den teoretiske nyorientering. Den forskning, der arbejder med middelalderens litteratur, har sådan set vidst og vist det hele tiden – at teksten er et relativt fænomen, afhængig af forlæg, skriver, fortolker, reception, historisk kontekst. Det nye er, at denne viden anvendes på og udvikles i forbindelse med nyere litteratur. Det er tragikomisk, at det, som var en af de stærkeste sider af dansk humanistisk forskning, men som så letsindigt blev bortkastet på de danske universiteter, filologisk kundskab og indsigt i den ældre litteratur, den store vestnordiske

såvel som den danske, nu vender tilbage som en højaktuel udenlandsk mode, på et tidspunkt, hvor den danske tradition synes definitivt brudt.

I den nye norske litteraturhistorie, *Norsk litteratur i tusen år* (Oslo, 1994), der er lærebog for norske modersmålstuderende, skrev Bjarne Fidjestøl afsnittet om den norsk-islandske litteratur i vikingetid og middelalder, og her overvejer han indledningsvis sammenhængen mellem filologi og litteraturhistorie. Det filologiske fagarbejde er en uomgængelig del af studiet af middelalderlitteraturen, skriver Bjarne Fidjestøl, men han tilføjer, at den filologiske refleksion over håndskrifter og mundtlig litteratur efter hans overbevisning også er nyttig ved forståelsen af litteratur, som er skabt i vor egen samtid. Den retter opmærksomheden mod produktionsvilkårene for litteratur og mod de midler vi har til at tilegne os litteraturen på en adækvat måde. Der er tale om almengyldige spørgsmål til litteraturen, som bliver særligt fremhævede af afstandsperspektivet (s. 32).

Det er ingen tilfældighed, at det er en professor i norrøn filologi, der gør sig disse overvejelser, og vel at mærke en filolog, der havde hele feltet af litteratur og sprog inden for sin horisont. Filologien er og bliver kernen i vores fagområde. Det sted, hvorfra dets mange grene udgår, og hvor de igen kan samles. Det er her, man nødvendigvis må overveje relationen mellem de sproglige og de litterære dele af faget, og det er her man naturligt lærer at gøre det.

Det problem, som vi står over for i den fagudvikling, som nu er nødvendig, i undervisningen og i forskningen, er at genoprette den tabte enhed. Det er ikke bare fagområder, der er forsvundet. Det er også holdninger og perspektiver i faget. Den historiske dimension er svækket i og med, at de studerende ikke længere får tilstrækkelige kundskaber i de ældre sprogrin og i den rige middelalderlitteratur, der er Nordens vigtigste bidrag til verdenslitteraturen. Det er ikke alene tekster, der forsvinder på denne måde. Det er det afstandsperspektiv, som Bjarne Fidjestøl omtaler, et perspektiv, der gør det muligt at sætte det nutidige og nærværende i relief. At se det fremmede og anderledes er en forudsætning for humanistisk forskning; men vores litteraturstudium begrænses til den bogtrykte litteratur, mens de andre kommunikationsformer, den mundtlige og håndskrifternes, glemmes. Derved går vi glip af nogle meget vigtige forudsætninger for at forstå, hvad kommunikation, litteratur og sprog er. Vi mister en bestemt indsigt i skriftens og tekstens betingethed, en indsigt, der kunne vise sig afgørende nyttig her ved tærsklen til fremtidens kommunikationsformer.

Der sker nogle mærkelige forvridninger og fortrængninger i litteraturstudiet, når det løsrives fra filologien. Det stadig centrale metodiske begreb nærlæsning er egentlig et filologisk begreb, men den nykritik, som gjorde begrebet til sit varemærke, så sig ikke desto mindre i opposition til filologien, selvfølgelig fordi den filologi, som de danske nykritikerne havde stiftet bekendtskab med, var en detail-filologi, som de ikke var i stand til at forbinde med deres egen interesse for den litterære teksts helhed. Det er på den anden side klart, at det med en anden opfattelse af filologiens mål vil være muligt at forene den med litteraturforskningen og dermed løfte den ud af dens beklageligt derivative tilstand.

Filologien i snæver eller streng forstand vil fortsat være en uundværlig del af vores fag; men det er i filologien i bred og egentlig forstand muligheden for en samling af vores fagområde og en fortsættelse af det ligger. Det er »kærligheden til ordene« vi har fælles, og som vi i hele den brede forstand skal give videre til de studerende.

Jeg vil slutte, som jeg begyndte – med skjaldedigtningen og Egill Skalla-Grímsson. I den såkaldte *Første grammatiske afhandling*, et sprogvidenskabeligt skrift, der blev forfattet på Island i midten af det tolvte århundrede, hedder det, at skjaldene er autoriteter, når det gælder sproget, ligesom smedene, når det gælder håndværk, og juristerne på lovens område. Det har krævet stor uddannelse og indsigt i sproget at blive skjald, og der har hørt et omfattende litterært pensum, myter, sagn, eddadigte og skjaldedigte, med til uddannelsen. Vi kan godt sige, at skjalden var vikingetidens filolog, og vi kan se ham som et forbillede. Den gode skjald forenede kundskaber i sprog og litteratur, metrik og retorik, historie og politik. Han forenede det æstetiske med det intellektuelle, digtningen med det dagsaktuelle og videnskaben med kunsten, sådan som for øvrigt Snorri Sturlusson bemærker i sin *Edda* i forbindelse med myten om skjaldemjøden. »Den som drikker af mjøden, bliver digter og videnskabsmand« (*skáld ok vísindamaðr*), skriver han.

Det er et ideal, som også dele af den nyeste litteraturforskning forsøger at nærme sig. Den kunne lære noget af Egill Skalla-Grímsson, der forenede sublim digtekunst med kundskaber, som vi nu ville kalde videnskabelige. I sidste strofe i det kvad, som han digtede til sin norske ven Arinbjørn – det var i året 962 – bruger han om sit digt et billede, der illustrerer hans sproglige indsigt og hans forståelse af sproget som redskab og som kunst – en indsigt, der i øvrigt ligger tæt på den sprogopfattelse, som vi senere finder i højmiddelalderens afhandlinger om sprogviden-

skab og retorik. Egils strofe, der ligesom den, jeg tidligere citerede, hører til hans enkleste, lyder sådan:

Vark árvakr,
bark orð saman
með málfjóns
morginverkum,
hlóðk lofkost
þanns lengi stendr
óbrotgjarn
í bragar túni.

Det kan oversættes: »Jeg var tidligt vågen. Jeg har ord sammen med sprog tjenerens (dvs. tungens) morgenværk. Jeg byggede lovprisningens brændestabel op, den som længe står, ikke let at slå i stykker, på digtningens tun.«

I studiet af en sådan strofe og i glæden over dens ord og i dens forståelse af ord kunne vel alle vi, der arbejder med nordisk sprog og litteratur forenes. Og vent bare! Rundt omkring i verden, i Moskva og Kiel, i Berkeley og Sydney, London og Toronto, sidder der forskere og arbejder med Nordens skjaldedigtning, så en dag kommer den nok på mode, også i Norden.

Noter

1. Forelæsning holdt i Selskab for Nordisk Filologi, den 6. april 1995.
2. I 2. udgave (Århus, 1996), der har titlen *699 varme termer*, er 'filologi' kommet med – i den snævre betydning.
3. *Festskrift til Finn Hødnebo 29. desember 1989*, Oslo, 1989, 180-92.